

(1812-1895) yıllarını kapsayan bu türden 1719 defter mevcut olup bunlar tarih araştırmacıları için önemli belgelerdir. Bu defterler sayesinde XIX. yüzyılda eyaletlerin durumu, Osmanlı müesseselerinin ve bürokrasisinin işleyişi hakkında ayrıntılı bilgiler elde etmek mümkün olmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Midhat Sertoğlu, *Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi*, Ankara 1955, s. 45-50; Atilla Çetin, *Başbakanlık Arşivi Kılavuzu*, İstanbul 1979, s. 78-83; Necati Aktaş — İsmet Binark, *el-Arşifü'l-‘Osmânî*, Amman 1986, s. 221; Eşref Eşrefoğlu, "Bâb-ı Âli Evrak Odası", *TED*, sy. 7-8 (1976-77), s. 225.

NECATİ AKTAŞ

AYNİYYE

(العينية)

Hız. Ali'nin ilâhlığını iddia eden aşırı Şii fırkalara verilen ortak ad (bk. GÂLİYYE).

AYNİYYET

(عينيت)

Kendi kendisiyle aynı olma, değişen durumlarda değişmeden kendisi olarak kalma anlamında bir mantık terimi.

Latince *identitas*, Fransızca *identité*, İngilizce *identity* ve Arapça'da *hüviyye* kelimeleriyle karşılanan ayniyyet, "bir şeyin hususiyeti, kendisine ait münferit varlığı ve şahsiyeti" mânalarına da gelir. Karşıtı *gayriyyettir*. İslâm mantık literatüründe özdeşlik kavramı daha çok ayniyyet, *hüviyyet** bazan da *hüve hüve** terimleriyle ifade edilmiştir. Fârâbî eş anlamlı olarak aldığı *hüviyyet* ve ayniyyeti, "bir şeyin kendine has birliği, şahsiyeti, en belirgin özelliği ve öz varlığı" şeklinde tarif etmiş ve "o, odur" şeklindeki bir sözün tanıtılan şeye ait *hüviyyet*, özellik ve varlığı göstermiş olacağını ifade etmiştir (*et-Ta'likât*, s. 21).

Düşünce tarihinde ayniyyet kelimesi başlıca şu anlamlarda kullanılmıştır: 1. Bir şeyin kendi kendisiyle birliğini ve ayniliğini belirtir; meselâ "eş-Şeyhü'r-reis; o, Ebû Ali İbn Sînâ'dır" sözünde olduğu gibi. 2. Bazan bir şahıs veya cevher karşılığında kullanılır. Bu, o şahsın veya cevherin niteliklerinin çeşitli zamanlarda değişmesine rağmen, bir zat veya bir cevher olarak değişmeyen özünü ifade eder. Söz gelimi Ahmet bir yaşında iken de yetmiş yaşında iken de Ahmet'tir. Bu

zaman zarfında Ahmet'te nitelik ve nicelik olarak çok şey değişse de değişmeden aynı kalan onun şahsiyeti ve hüviyyetidir. 3. Birleşik iki şey arasındaki mantıklı bir alâkadır; matematik ayniyyet veya cebirdeki eşitlikler gibi. Burada denklemde yer alan harflerin değerleri değiştiği halde iki tarafın eşit olduğu ve aynı değeri taşıdığı görülür. Meselâ $(X+Y)^2 = X^2 + Y^2 + 2XY$. Bu ayniyyet sūri (formel) mantıkta eşitlik işareti olan (=) ile ($A=A$ gibi), sembolik mantıkta ise (\equiv) işaretiyle gösterilir. 4. Bir de ayniyyet felsefesi (philosophie de l'identité) vardır ki bu da tabiatla fikri, ideal olanla reel olanı ve madde ile ruhu birlikte düşünen, onları ayrılmaz bir birlik olarak telakki edecek mutlaka irca eden görüştür.

Sūri mantığın tesbit ettiği en genel akıl ve düşünme prensipleri ayniyyet, çelişmezlik ve üçüncü şıkkın imkânsızlığı prensipleridir. Bunlar arasında mantığın en esaslı prensibi ayniyyettir. Diğer prensipler gibi o da tarif edilmez; ancak benzerlik ve eşitlik gibi bilinen başka kavramlarla karşılaştırılarak açıklanabilir. Bununla birlikte ayniyyet ne benzerlik ne de eşitliktir. Çünkü eşitlik benzerliğin sınır halidir; eşitlik ve benzerlik karşılaştırılan iki şey arasında olur; oysa "aynı" (özdeş) olan, bir ve aynı şeydir.

Ayniyyet ilkesi mantıkta "A, A'dır" veya "A = A'dır" diye ifade edilmiştir. İlk bakışta pek basit görünen, hatta verimsiz bir ilke izlenimi uyandıran "A, A'dır" ifadesi, doğru düşünmek için zihnin uyması gerekli birinci ilkedir. Zihnin diğer ilkelere uyabilmesi de ancak bu ilkeye bağlı kalmakla mümkün olur. Çünkü ayniyyet ilkesine uymayan bir zihin için çelişmezlik ve üçüncü şıkkın imkânsızlığı ilkeleri bir anlam ifade etmez.

Yukarıdaki "A, A'dır" ifadesinde, A'nın ne olduğu belirtilmemekle beraber onun bir kavram ya da bir önermeyi gösterebileceği bildirilmiştir. Buna karşılık A'nın bir varlığı gösterdiği benimsenerek, "Var olan vardır, yok olan yoktur, öyleyse varlıktan yokluğa, yokluktan varlığa geçilemez; var olan olduğu gibi kalır" diye düşünülmüştür. Değişmenin imkânsızlığını dile getiren bu görüşü Aristo değişmeyi mümkün kılacak şekilde şöyle yorumlamıştır: "Aynı şey aynı sūjede aynı bakımdan ve aynı zamanda hem var hem yok olamaz". Ancak sonraki mantıkçılar, ayniyyet ilkesinin mantıkta sadece önermeleri ilgilendirmesi ve şu şekilde ifade edilmesi gerektiğini düşün-

müşlerdir: "Bir önermenin değeri olduğu gibi kalır". Bu sonuncu anlayışa göre bir önermeyi bir kere doğru veya yanlış diye kabul ettikten sonra artık onun bu değerini değiştirmeye hakkımız yoktur; yani bir kere doğru olan her zaman doğrudur, bir kere yanlış olan her zaman yanlıştır. Çünkü mantıktaki ayniyyet prensibinde A bir obje değil, düşünce ve düşünceden ortaya çıkan bir hükmüdür. Şayet ayniyyet "A=A'dır" şeklinde ifade edilirse bu mantıktan çok ontolojik bir ifade olur. Zira burada A'nın ne olduğu belirtilmediği gibi, A'nın A olduğunu veya A'ya eşit olduğunu bilmek zihni bir neticeye ulaştırmaz. Bu formüldeki iki ayrı A, dil bakımından ve kağıt üzerine yazılarak ifade edildiği için iki tanedir. Aslında ayniyyet prensibi tam bu ikiliğin olmadığını ifade etmektedir.

Öte yandan ayniyyet ilkesini çelişmezlik ilkesinden ayırmak gerekir. Çünkü çelişmezlik ilkesinde "doğru"nun karşısında onun karşıtı olmak üzere "yanlış" yer alır. Bunun gibi ayniyyet ilkesini üçüncü şıkkın imkânsızlığı ilkesinden de ayırmak gerekir. Çünkü bu son ilkede iki ayrı önerme bulunur ve bunlardan biri doğru, diğeri yanlış olup bu iki önerme birbirinin çelişigidir.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "hüviyye" md.; İsmail Fenni, *Lugatçe-i Felsefe*, "İdentité" md.; A. Lalande, *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie*, "Identique" md.; Cemil Salîbâ, *el-Mu'cemü'l-felsefi*, "el-hüve hüve" md.; Aristo, *Organon II: Önerme* (trc. Hamdi Râgıp Atademir), İstanbul 1963, II, 15 vd.; Fârâbî, *et-Ta'likât*, Haydarâbâd 1346, s. 21; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bulak 1281, s. 382-383; A. Reymond, *Lojik Prensipleri ve Muasır Tenkit* (trc. Hilmi Ziya Ülken), Ankara 1942, s. 33, 47-51, 100; Vehbi Eralp, "Prensipler ve Bazı Mantık Prensipleri", *Felsefe Arşivi*, sy. 18, İstanbul 1972, s. 6-8; A. E. Taylor, "Identity", *ERE*, VII, 95-99.

HASAN ŞAHİN

AYNİZERBİ

(العین زری)

Ebû Nasr Muvaffakuddîn Adnân b. Nasr b. Mansûr el-Aynizerbî (ö. 548/1153)

Arap hekim, astrolog ve mantıkçısı.

İbnü'l-Aynizerbî olarak da anılır. Abbâsîler devrinde gelişmiş bir İslâm şehri olan ve adı Araplar tarafından Aynizerbâ'ya çevrilmiş bulunan Adana yöresindeki (Cilicia) Anazarbos antik şehrinde (bugünkü Anavarza / Dilekkaya harabeleri)